Večerka, Radoslav

Staroruské menologion (Makariovy Minei čet'ji)

Opera Slavica. 1998, vol. 8, iss. 4, pp. 36-41

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/116404
Access Date: 01. 12. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University

digilib.phil.muni.cz

* ROZHLEDY - ZPRÁVY - KRONIKA *

Staroruské menologion (Makariovy *Minei čet'ji*)

Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij (Uspenskij spisok). Herausgeber E. Weiher (Slavisches Seminar des Universität Freiburg i. Br.), S. O. Šmidt (Archäographische Kommision der Russischen Akademie der Wissenschaften), A. I. Škurko (Staatliches Historisches Museum Moskau). Band 1. 1.-11. März, herausgegeben unter Mitarbeit von Th. Daiber, Y. Daiber, T. V. Dianova, F. Keller, N. A. Kobjak, L. M. Kostjuchina, A. C. Minčeva, A. I. Pliguzov, E. I. Serebrjakova, E. V. Šuľgina, Ch. Voss, E. Weiher. Weiher-Freiburg i. Br. 1997, LVI + 688 s. velkého formátu (V sérii Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, fontes et dissertationes, tom. XXXIX.)
(Celý titul je též paralelně uveden rusky.)

Ve vzájemné spolupráci německé a ruské slavistiky a za dalekosáhlé podpory (z obou stran) materiální i personální vychází 1. díl monumentálně koncipovaného vydání csl. památky ruské redakce 16. stol., nazývané v dějinách ruského písemnictví *Velikije minei čet'ji mitropolita Makarija.* Vedoucím celého projektu je freiburský profesor slavistiky E. Weiher. Vydaný svazek obsahuje texty určené pro čtení 1.–11. března. Dílo jako celek je v dochované kompletní verzi zapsáno na více než 27.000 stranách velkého formátu; jeho úplné vydání by tedy zabralo asi více než 30, patrně dokonce 36 (tj. tři na každý měsíc) podobných svazků, jako je ten, který byl právě ve Freiburgu vydán jako první. Památka vznikla z podnětu ruského metropolity Makarije (1482–1563) a měla sloužit jeho církevně (ale i státně) centralizujícím snahám. Je to mimořádně obsáhlá kompilace textů, které dal metropolita shromáždit z rukopisných fondů celé země a zčásti – pro nové ruské divotvůrce – i nově sepsat. Dílo představuje zcela nový knižní typus; spojuje jak tzv. *menaion*, tak i tzv. *menologion.* Vznikla tak sbírka obsahující v pořadí dnů a měsíců církevního roku nejen „krátké" životy svatých a mučedníků, kterých se užívalo při bohoslužbě, a jejich „dlouhé" verze určené k četbě mimo bohoslužbu eventuálně též jednotlivá kázání, nýbrž i díla patristické literatury, celé homiletické sbírky, dogmatická pojednání, náboženské vzdělávací texty apod. S celým štábem spolupracovníků Makarij tento literární projekt sestavil, zredigoval a dal opsat. Vznikly tak v průběhu 25 let tři rukopisné verze, a to 1. tzv. *Sofijskij spisok*

(rukopis určený pro novgorodský chrám [Boží] Moudrosti zvaný rusky Sofijskij sobor); z jeho pův. 12 svazků, vzniklých v letech 1529–1541, se zachovalo 9; 2. tzv. *Uspenskij spisok* věnovaný Uspenskému chrámu v moskevském Kremlu; všech 12 svazků vytvořených v letech 1552/53 je zachováno; 3. tzv. *Carskij spisok*, zhotovený r. 1554 pro cara; z původních 12 svazků je dnes známo jen 10.

Uvedené rukopisy nepředstavují však dle názoru vydavatelů trojí opis téhož textu, ale odlišné (formulačně do značné míry samostatné) verze textové. Proto vydávají znění jen jednoho rukopisu, Uspenského, který obsahuje kompletní verzi celého díla, a to jako „hladký" text s poznámkami paleografickými, ale bez dalšího aparátu (variant) z ostatních rukopisných verzí (a bez textů řeckých). I tak jde o edici úctyhodnou, pracnou a namáhavou z hlediska vydavatelů a užitečnou z hlediska jejích uživatelů.

Makariovy *Minei čet'ji* představují už jako synchronně chápaný fenomén 16. stol. významnou položku ruského písemnictví své doby a důležitý vývojový stupeň církevní slovanštiny ruské redakce jako spisovného, literárního jazyka staršího ruského (a vlastně východoslovanského) společenství. Vzhledem ke své kompilační provenienci z literárně i jazykově různorodých pramenů obsahují však zároveň i jazykové a literárně tematické spojnice šíře teritoriální a diachronní. Zpřístupnění památky její kritickou edicí otevírá proto dveře k dalším výzkumům lingvistickým, textově kritickým i literárně historickým.

Zcela předběžně a bez potřebné zevrubnější analýzy chci pro potřeby této recenze upozornit aspoň na souvislosti textu Minejí s verzí nejstaršího slovanského menologia, které je rukopisně zachováno v „kanonickém" staroslověnském kodexu Suprasiském pocházejícím z 11. stol. jako opis (z pera jednoho písaře jménem Retko) literárního výtvoru nebo spíše různých literárních výtvorů (překladů) bulharského století desátého. Supr obsahuje menologion na březen, ale chybí mu začátek (1.–3. března a úvodní část *Života Pavla a Juliány* určená k četbě na 4. březen); text, jenž je v Supr obsažen od 1. str. 1. ř. do 15. 15 je zbytek *Života Pavla a Juliány* a v edici Minejí mu odpovídá úsek 36a 3 (str. vyd. 71) – 38d 32 (str. vyd. 76), začátek legendy chybějící v Supr je v edici Min obsažen od 33c 1 do 36a 3 (str. vyd. 66–71). 5. března, *Mučení sv. Vasiliska* Supr 15.18 – 23. 26: Min 42d 19 (str. vyd. 84) – 44b 35 (str. vyd. 87). 6. března, *Zázraky sv. Konona* Supr 23. 28 – 54. 3 (mezi str. 36 a str. 37 chybějí 4 str.): Min 50d 27 (str. vyd. 100) – 57d 20 (str. vyd. 114). 7. března, *Mučení svatých (...) mučedníků Theodora, Konstantina, Theofila, Kalista, Vasoje a jejich družiny* Supr 54. 4 – 68. 20 nemá v Min protějšek. 8. březen není zase obsazen v Supr. 9. března, a) *Mučení svatých 40 mučedníků* Supr 68. 22 – 81. 27: Min 73d 15 (str. vyd. 146) – 76c 15 (str. vyd. 152); b) *Pochvala sv. Vasilije ... o 40 mučednících* Supr 81. 30 – 97. 21: Min 76c 16 (str. vyd. 152) – 79d 33 (str. vyd. 158). 10. března, *Mučení sv. Ko(n)drata* Supr 97. 24 – 119. 13: Min 93c 9 (str. vyd. 186) – 98d 3 (str. vyd. 196). 11. března, *Život sv. Řehoře* Supr 119. 15 –124. 5: Min 102c 1 (str. vyd. 204) – 103d 17 (str. vyd. 206). Z hlediska kompozice obou kodexů není bez významu, že jednotlivé literární skladby (legendy) stanovené podle Supr k četbě na určitý den (a přitom daný den v tomto kodexu beze

zbytku obsazující) stojí v Min v převážné většině na p r v n í m místě celé řady dalších textů, které jsou určeny ke čtení na týž den. Je tomu tak v kapitolách na 4. březen, na 5. březen, na 9. březen (zde je v Supr jak *Mučení*, tak za ním i *Pochvala* a v Min rovněž obě tato dvě čísla otevírající četbu na 9. březen), na 10. březen a na 11. březen; není tomu tak jen pro 7. březen (v Min bez responze textu, který je v Supr 54. 4 – 68. 20) a pro 8. březen (bez odpovídajícího textu v Supr); zvláštní případ představuje v Min sekvence na 6. březen, v níž *Zázraky sv. Konona (Čudotvorenija)*, které jsou (jedinou) četbou na tento den v Supr, stojí na druhém místě příslušné série statí na daný den, když první místo v Min zaujímá jiná, v Supr neobsažená legenda kononovská, *Mučení sv. Konona*. Dalekosáhlé kompoziční koincidence Supr a Min záležející v tom, že série skladeb na některý den v Min se začíná těmi, které jsou jedinými skladbami na týž den v Supr, vyplývají s největší pravděpodobností z toho, že „velké“ Mineje vznikly na bázi znění více méně standardizovaných „kratších“ menologií tak, že jejich textem každou kapitolu (tj. soubor textů určených k četbě na daný den) zahájily a dalšími texty ji doplňovaly. Jistější závěry bude možno ovšem učinit teprve tehdy, až bude k dispozici rozsáhlejší komparativní materiál.

Srovnávání týchž literárních skladeb obsažených jak v Supr, tak i v Min otevírá dále zajímavou problematiku textově kritickou. Jde mimo jiné o to, zda shodné legendy (nebo útvary jiného literárního žánru) představují dva různé opisy téhož textu, tj. původního slovanského překladu, pro oba doložené a navzájem srovnávané rukopisy výchozího, společného, nebo zda jsou to opisy překladů od počátku různých, ať už ze společné řecké předlohy, nebo z řeckých předloh odlišných. Po této stránce se projevuje mezi Supr a Min nápadná textová a formulační shoda ve znění *Mučení sv. Vasiliska* (připadá na 5. březen); máme v něm před sebou nejspíše případ prvního typu, tj. opisy vycházející ze společného protografu přeloženého do staroslověnštiny v starobulharském centru prěslavském. Jde na první pohled o týž text, jehož shody věcné i stejnost jazykových prostředků jdou v obou rukopisech až do pozoruhodných jednotlivostí; mimo fonetiku a grafiku, resp. též morfologii, jsou rozdíly jen nečetné a nejsou zásadní. Srov. ukázku synoptického textu ze Supr a Min (v jejich znění jsou supralineární litery vtaženy do řádku);

Supr	Min
15.18 мѣсѧца марта въ ҃і день· мѫ ченик с҃тааго василиска·:· 19. въ то врѣмѧ цѣсарьствовавъшоу мади 20. мнѣ ноу· приде прѣмѣньникъ въ ас҃ 21. клипиѡ да мѣсто инъ воевода име 22. нема агри па и поиде на въсточьнѫ/ 23. ьѭ странѫ привести крьстиꙗны жрѣ/ 24. ти имъ бѣлъ богомъ· блаженыи же 25. васи лискъ бѣаше вь темници· пла 26. чѫ сѧ и молѧ сѧ и глаголѧ· г҃и помани	42д 19. м҃сца тогож в҃· і҃ · д҃нь · моучение с҃тго василиска· 20. в҃ то време царство/ 21. вавшю максимїаноу· при/ 22. де пре мѣнник въ асклипиѡда 23. мѣсто инъ въевода, именем 24. агрипа· и поиде на въсточ 25. ноую страноу привести хри/ 26. стїаны жрети богѡм· бл҃же/ 27. н ныи же василискъ бѣаше 28. в҃ темницы· плачас и моласѧ 29. и гл҃а г҃и помилоуи мѧ и по

27. мѧ и̓ ѡ҆бличи моѥ призъванию·
да не ѡ/ 28. тъмѫчень бѫдѫ ѡ҆тъ
стъи҆хъ мѫжь· 29. и҆ ꙗ҆ви сѧ ѥ҆моу гь и҆
рече· помѧнѫхъ тѧ 16.1 и въписахъ
твоѥ и҆мѧ съ сѫштиими съ 2. тобоѭ
прѣвоѥ мѫченикы· ты же си/ 3.
пожали и҆мъже послѣжде възъванъ
ѥ҆/ 4. си·нъ мноꙁѣхъ старѣи бѫде
ши· нъ 5. шедъ оустрои сѧ съ ѫ҆жика
ми своими· 6. и҆ пришьдъ мѫченик
приимаши въ ко/ 7. манѣхъ· нъ не бои
сѧ ѡ҆тъ мѫкъ а҆зъ бо 8. ѥ҆смъ съ то
боѭ· и҆ не и҆матъ тебе
врѣди/ 9. ти страхъ чловѣчьскъ· и҆ ва
силискъ 10. же помоливъ сѧ видѣ двѣ
ри тьмници 11. ѡ҆тврьсты·къде же
свѣтъ быстъ въ/ 12. ставъ молѧшти
стрѣгѫштаѧ воины· 13. глаголѧ имъ·
дадите ми волѭ мало дь/ 14. нии· да
шедъ оустроѭ ѫжикы своѧ· въ 15. вѣ
си хоумилиньсцѣ· потомъ же придѫ
16. къ и҆стинѣноуоумоу ѫжицѣ· гоу
моѥ/ 17. моу іс хсоу·воини же рѣшѧ·
боимъ сѧ 18. ѥда въскорѣ начьнѫ и҆ска
ти тебе·ва/ 19. силискъ рече· и҆дѣмъ
оубо братиꙗ мо/ 20. ꙗ въкоупѣ· даже
не придетъ въ кома/ 21. нъ воѥвода·
воини же и҆доша съ стъи/ 22. мъ васи
лискомъ·и шедъше прѣвъи/ 23. шѧ

мѧ/ 30. ни мѧ· ѡ҆бличи моего цср(с)твиѧ
31. да не отлоученъ боудоу ѿт
стых 32. моужь· и ꙗвис емоу гь и
рече, 33. поманѹх твое имѧ и в
писах тѧ· 34. первое соущим с тобою
моученикѡм· ты ж 35. си
пожали имже послѣжде по/ 36. званъ
еси· и мнѡзем старѣи бѹ/ 37. деши·
и шед оустроис съ южи/ 38. ками
своими· и пришед моу/ 39. ченїе
принимаши в команехъ·40. нѡ не боис
моук·аз бѡ есмъ с то/
41. бою· и не имат тебе
вредити 42. страх чл҇ческъ·и ва
силискъ по/ 43а 1. молисѧ·и видѣ две
ри темни/ 2. цы ѿтверсты· и где
заутра быс 3. въставъ молѧши
стрегоущаа 4. воины глѧ·
дадите ми волю 5. малѡ днїи· да
шед оустрою ѹ/ 6. жики своѧ· в ве
си тоумїань/ 7. стѣи·по том же прїидѹ
къ 8. истинномѹ южицѣ гсоу
мое/ 9. моу іс хѹ·воини ж рѣша
боимъс 10. егда вскорѣ начноуть иска
ти 11. тебе· васил҇искъ ж реч идем
12. оубѡ ѡ братїе моа вноутрь·13. даже
не прїидет в командоу вое/ 14. вода·
воини идоша съ стым 15. васи
лискѡм· и дошедши с ним пре/ 16. выша

Nao̊pak jiné legendy představují pravděpodobně v každém z obou srovnávaných rukopisů texty navzájem nezávislé, z nichž každý vychází z jiného původního překladu. Textové shody csl. rukopisů reflektujících různé překlady pak jsou založeny na znění řecké předlohy, i když pro jeden z těchto překladů nemusel mít jeho tvůrce k ruce týž řecký rukopis jako překladatel druhý, ale každý z nich se mohl opírat o jiný, formulačně už variantní opis téhož řeckého textu.

Dosti odlišností má verze v Min proti Supr v *Mučení sv. Ko(n)drata* (které připadá na 10. březen), ale to vlastně není nic překvapujícího, protože jde o literární látku v staroruském písemnictví oblíbenou, jejíž zpracování tu má bezpečně doloženou prastarou tradici; skladba je totiž zachována v jednom z nejstarších csl. rukopisů ruské redakce vůbec, asi už z 11. (ne-li z konce 10.) stol. (srov. Tóth Imre: Žitije Kodrata, in: Studia Slavica Hungarica 21, 1975, 237–275).

Nezanedbatelné formulační rozdíly mezi zněním v Supr a zněním v Min, vyvolané snad původem příslušných csl. verzí z různých, navzájem nezávislých překladů, vykazují však i jiné skladby; srov. např. ukázku ze *Života sv. Řehoře*, který se měl číst 11. března:

Supr

119.15. мѣсаца марта въ аі· житиѥ гри
гора папы роумъскаго· 16. блаженъіи гри
гории·поставьѥнъ 17. бъість патрнархъ
стѣи бжии цръ/ 18. кви римьстѣи· а
прѣжде патриаршьства· 19. цръноризьць
бѣ въ манастъıри· стаа/ 20. го апостола
аньдреа· нарицаѥмаго 21. клиоскаѵра·
близъ стоую мѫченикоу· 22. іwана и паѵ
ла· бѣаше же игоуменъ то/ 23. го манастъı
рѣ·мати же ѥго блаженаа си/ 24. лвиа·

живѣаше близъ вратъ стааго паѵ/ 25. ла
апостола· на мѣстѣ нарицаѥмѣѥмъ 26. ѥ
ла нова· тъ же блаженъı григорий· ѥг/ 27.
да сѣдѣаше въ хъızинѣ своѥи·и писаа/ 28.
ше·приде къ ѥмоу маломоштъ· мола и 29.
и глаголѧ·помилоуи мѧ рабе ба въıшь/ 30.
нѩго·ѩко старѣишина вѣхъ корабникомъ·120.
1. и истопихомъ сѧ и погоубихомъ много и/
2. мѣниѥ· и своѥ и стоужде· любоништи/
3. и же и по истинѣ рабъ христосовъ·призъ/
4. бавъ слоугѫ своѥго глагола ѥмоу· брате 5.
шедъ даждъ ѥмоу ѕ златицъ· братъ же ше/
6. дъ сътвори ѩкоже повелѣ ѥмоу рабъ бо
жии 7. григорий· и дастъ маломошти ѕ зла
тицъ· 8. и отиде· пакъı оубо мало прѣмоуди
въ въ 9. тъжде день· приде тъжде мало
мошть къ 10. блаженоуоумоу григороу гла
голѧ· помилоу/ 11. мѧ рабе ба въıшьнѩ
аго ѩко много погоуби/ 12. хъ· а мало ми
ѥси далъ·блаженъıи же призвавъ слоу
гѫ своѥго глагола ѥмоу·иди брате 14.
даждъ ѥмоу дроугъıѩ ѕ златицъ· сътво
ри 15. же братъ тако· вьзьмъ же ни
штии вı зла 16. тицъ отиде· пакъı же ма
ло помоудивъ тре/ 17. тиѥ въ тъжде
дьнь приде къ блаженоуоумꙋ 18. григо
рию глаголѧ· помилоуи мѧ рабе бога
19. въıшьнѩго·

Min

102ц 1. мсца тогоже въ ·аı· житїе 2. гри
горїа· папы стыа бжїа 3. цркве·старѣиших
рꙋмwм· 4. блжнныи григорїи бывъ перь/
5. вопрестолникъ римскїа стыа 6. бжїа
цркве· прежде быти е/ 7. моу патрїархꙋ·
чернець бѣ 8. в монастыри стго апсла
ан/ 9. дрѣа· именоуемѣ клиwска/ 10.
влиз стыхъ мчнкъ иwан/ 11. на и павла·
бѣ же игоумен 12. тогоже монастыря·
мти 13. же его сильвїа живаше то/ 14.
гда
близ вратъ стго апсла па/ 15. вла·на мѣс
тѣ именоуе/ 16. мемъ кела нwва· сам же
то блаженныи григорїи· ѩкwж 18. сѣдя
ше в келїи своеи и пи/ 19. саше·прїиде
к немоу нищь 20. моляше его и гля· пw
милꙋ/ 21. и мя рабе бга вышнаго·ѩко
22. навклиръ есмь и истопохъ· 23. и по
гоубих и чюждее и свое·ни/ 24. щелюбецъ
же и по истиннѣ 25. рабъ хсвъ при
звавъ своего 26. слоугоу и гла
емоу· брате и/ 27. ди и даждь
емоу ·ѕ· златиц· 28. и wтиде·
паки оубо по малѣ 29. чсѣ томже
дни прїиде его 30. рое тоиже· къ блже
ннwмꙋ 31. григорїю гля· помилоуи мя
32. рабе бга вышнаго· ѩко м/ 33. нwго
погоубих и малw ми еси 34. вдалъ·
блаженныи же паки 35. призвавъ
слоугꙋ своего и гла·36. брате иди

и даждь емоу дрꙋгꙋю 37. шес златицъ·
сътвори же 38. братъ тако· вземъ оубо
нищїи ·ві· ѕлатиц· wтиде· 40. паки же
в малѣ прїиде третїе 41. томже дни к
блаженномоу 42. григорїю гля· поми
лоуи мя 102д 1. рабе бга вышнаго·

To byly některé podněty, které nabízí četba recenzované edice 1. svazku Makariových *Velikých minejí (na 1.–11. březen)*. K bezpečnějším závěrům by bylo ovšem nutno provést hlubší filologickou (textově kritickou) analýzu a nevynechat při tom ani rozbor vztahu csl. znění k řec. předlohám, i když řec. texty shromážděné v edici Supr, kterou připravili J. Zaimov a M. Capaldo (Sofija 1982–1983) nereprezentují de facto to

rukopisné podání, které bylo přímou předlohou stsl. překladu; mohou proto mít pro poznání překladové techniky, resp. i původního znění csl. překladu, funkci jen pomocnou. Více také bude možno říci až na základě širšího materiálu, který přinesou další svazky freiburské edice. Přejeme proto vydavatelům *Mineji*, aby jejich práce mohla pokračovat bez překážek a bez zdržení.

Radoslav Večerka

Nový obor: integrovaná žánrová typologie

Roku 1997 začal badatelský tým ve složení prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc., PhDr. Jiří Gazda, CSc., a Mgr. Jan Holzer, Dr., za podpory Vzdělávací nadace Jana Husa vytvářet nový obor, který by propojil tradiční filologii, tj. lingvistické a literárněvědné disciplíny, a sociální vědy. Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity je tato snaha i reakcí na konkrétní institucionální změnu: vznik samostatné Fakulty sociálních studií (od 1. 1. 1998).

Návrh na založení nového oboru vychází z potřeby univerzitního studia, které by propojovalo různé oblasti na základě srovnávací typologie textů. Hlavním cílem projektu je vytvořit styčný obor srovnávací typologie uměleckých, publicistických a odborných textů, který by propojoval filologické a sociální vědy a jejichž průnik by umožnil nové pohledy jak na jazyk a literaturu, tak na jednotlivé sociální vědy.

Genologie, pojem vytvořený ve 30. letech Paulem van Tieghemem, je v tomto pojetí přehodnocen, respektive rozšířen. Není to jen nauka o literárních druzích (žánrech, genres littéraires, kinds of literature, literary genres), ale především o genotypu literárních textů různé povahy, které by spojovaly nejen světovou krásnou literaturu jako celek (Weltliteratur, littérature mondiale, universelle, world literature), ale také jiné typy textů na pomezí beletrie a vědy.

Brněnská komparatistická škola má svou tradici sahající do 30. let 20. století. Je spojována s činností Franka Wollmana a jeho žáků; tradice žánrového bádání se v rámci různých brněnských slavistických institucí na FF MU pěstuje od 70. let. V současné době je však třeba vytvořit novou disciplínu integrujícího charakteru, která by svou metodologií spojovala slovanskou, anglosaskou, románskou, germánskou a klasickou filologii a současně vytvářela mosty k textům filozofickým, historickým, sociologickým a žurnalistickým. V tomto smyslu by nově budovaný obor mohl vytvářet most i k oborům, které se začnou pěstovat na nově vznikající fakultě sociálních věd Masarykovy univerzity. Nelze tedy ulpívat jen na domácí tradici, ale je zapotřebí studovat směry pěstované zejména v anglosaské oblasti, známé jako metahistorie (mj. H. White), o níž jsem u nás psal již v 70. letech, v době, kdy z této oblasti vycházely v USA a Spojeném království první knihy. Podobné směry jako metahistorie vznikají také v jiných sociálních vědách (politologie, sociologie, psychologie), ale také ve filozofii. Podstatou tohoto pohledu je chápání vědního textu jako svébytně strukturovaného příběhu (syn-